

ЗНАЧЕННЯ СЕЛА СЕСТРИНІВКИ В ЖИТТІ «ДІЙСНОГО БАТЬКА НАШОЇ ІСТОРІЇ» МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

У статті аналізується роль і місце родинного гнізда Михайла Грушевського, дорогої його серцю Сестринівки. Велику увагу приділено вивченню подільського краю, зокрема Вінниччини, в працях видатного історика. Особлива увага приділена його першим науковим пошукам, історії Барського староства, а також зібраним на Східному Поділлі джерелам, які дали можливість батьку української історії (за висловом В. Дорошенка) підготувати і видати ряд праць по дослідженню історії Східного і західного Поділля.

Ключові слова: Сестринівка, Поділля, село, Вінниччина, історія, джерела, наука, М.Грушевський.

150 років відділяє нас від народження Михайла Сергійовича Грушевського. З його ім'ям пов'язані знаменні події в історії української науки, культури, національно-державного відродження України. Він є видатним діячем українського відродження ХХ ст. Діяльність і творчість Михайла Сергійовича створили цілу епоху в інтелектуальному, науковому, національно-культурному і державному розвитку нової України і орієнтують нас у майбутнє.

Своїм гігантським інтелектом, подвижницькою працею він залишив нам таку духовну спадщину, під освятою якої ми сьогодні відзначаємо чверть століття нашої незалежності.

Важливим аспектом історичної науки є глибоке вивчення економічних, політичних та соціальних процесів, які відбувалися на регіональному рівні у минулому. Краєзнавчий аспект проблеми виявляє нові грані історії України на різних історичних етапах, враховує особливості життя, побуту, генеалогію місцевих родів, специфіку розвитку чи занепаду господарства, топографію населених пунктів, місцеву торгівлю та інші аспекти життя [2, с.119].

Одним з головних завдань української історичної науки Михайло Грушевський вважив активізацію регіональних досліджень історії України. Значне місце в його більш як двохтисячному науковому доробку займала історія Поділля, зокрема Східного Поділля-Вінниччини. Він зазначав, що «ми взагалі занадто мало знаємо історію Поділля...» [8, с.175].

Все більшу увагу науковці приділяють дослідженню ролі Східного Поділля, Вінниччини в житті та науковій роботі видатного історика, адже, його життя тісно було пов'язане з нашим краєм. Що й дає підстави сучасним науковцям і краєзнавцям, при дослідженні спадщини М. Грушевського, виділяти окремою сторінкою його зв'язки з Вінниччиною, як частиною славного і великого Поділля.

З огляду на це, для сучасної української історичної науки значну актуальність становить узагальнення багаторічного досвіду вивчення цього питання великим ученим і патріотом.

Михайлові Грушевському, як досліднику історії Вінниччини, складової частини Поділля присвячено ряд спеціальних наукових конференцій, проведених у Вінниці, Бару, Києві та інших містах [3,7,10,15,16,18,19].

Заслуговують на увагу науковців праці Л.Баженова [1], М.Кравця [12], В.Воловика і О.Воловик [4], С.Гальчака [6], Ю.Зінька, І.Романюка [9], І.Мазила [14] та інших дослідників.

Окремо слід відзначити також роботи О.Бакальця [2], В.Восколупа [5], М.Йолтухевського [11], Л.Левчук [13], В.Страшного [17], І.Харитонові [20,21] та багато, багато інших краєзнавців, дослідників грушевськознавства та Вінниччині.

Метою статті є спроба висвітлити та проаналізувати роль і місце родинного гнізда Михайла Грушевського, дорогої його серцю Сестринівки. Водночас приділено увагу вивченню подільського краю у працях видатного історика.

Говорячи про зв'язок Михайла Сергійовича Грушевського з вінницькою землею, слід звернутися до коріння його роду. У селі Сестринівці Козятинського району у сім'ї місцевого священнослужителя Захарія Оппокова народилась мати славетного історика – Глафіра.

Цікаво, що вперше на Вінниччині, своїй малій батьківщині, М. Грушевський побував у ранньому дитинстві. Справа в тому, що батькові Михайла не підходив тамтешній (у м.Холм) вологий клімат. Він мусив за порадою лікарів, шукати інше місце проживання і роботи десь на півдні. Однак перевестися не вдалося. Як пише М. Грушевський у своїх споминах. «По чотирьох роках тутешньої служби батько подає у відставку та вирішив поки що вернутися до тестя. З Сестринівки прислали коней і бричку, котрою й поїхали ми...» [5, с.19].

«... Враження цієї великої подорожі покрилися враженнями пізніших аналогічних поїздок, і мало деталей залишилися з неї в моїй пам'яті. Але вони були незвичайно сильні, яскраві» [17, с.210].

Так склалося, що в дитячі роки Михайло разом з батьками змушений був кілька разів змінювати місце постійного проживання. Дід з батькової сторони помер ще до народження онука і Сестринівка залишалась єдиним постійним родинним гніздом, стала його малою батьківщиною. У листі до Івана Франка М. Грушевський писав: «Об'їхавши родичів, засіли ми в дорогій моему серці Сестринівці, де я ніколи не міг досить налюбуватись українською природою, наслухатися української мови, натішитися українськими краєвидом і обстановкою...» [13, с.250].

Пізніше приїзжав сюди юнаком і вже зрілим чоловіком за будь-якої нагоди. Він дуже тепло відгукувався про рідний край: «І коли я все-таки любив Сестринівку, незвичайно, страшенно мріяв про неї, линув душею до неї цілими десятиліттями мого життя, то се було тому, що як -не-як, се був властиво одинокий пункт, де я міг зв'язуватися з українською стихією, дотикаючись до української землі, її природи, до її культури, в котрих виступила ся стихія. Життя в Сестринівці було для мене одним неустанним святом, де не можна було встигнути використати всіх утіх і приємностей, які розгорталися там тижні й дні, які зоставалися до кінця цього свята...» [5, с.19].

Згадуючи гімназійні роки, коли виникло його свідоме зацікавлення українською мовою, літературою, історією, він лише: «Мені зрідка тільки доводилося чути українську мову, головню як доводилось жити в Сестринівці. Говорили також дівчата і жінки, котрих доволі довго мати брала з Сестринівки, не покладаючись на місцевих служниць, із ними мати говорила українською мовою [13, с.250].

Достеменно відомо, що Михайло Грушевський приїздив на Вінниччину, в Сестринівку, 1873 року, коли батько взяв двомісячну відпустку, а також у 1882 році повертаючись із батьком з Москви, про що свідчать записи у його власному щоденнику: «4 червня 1882 р., субота. Вчора приїхав у Сестринівку, їхалося добре, дорогою читав...» [5, с.19]. Дідове обійстя він не впізнав, воно згоріло. На його місці було вибудоване нове попівство-дерев'яне, просторніше «...сама Сестринівка значно вилиняла - і люди її, наслідком впливів сусіднього Козятина, і сама природа ... Літа брали силу над дідом, він тратив енергію, все менше займався парафією і хазяйством. Підростав молодняк – внуки і внучки, але між ними не було нікого, з ким би мені довелося зжитися ближче» [17, с.210].

Ще один раз відвідав М. Грушевський Сестринівку в 1888 р. – 6 травня він сповідався в сільській Покровській церкві у свого діда. Були ще й інші відвідини «улюбленої Сестринівки». Так, у «Щоденнику», який М. Грушевський вів, навчаючись в університеті, зафіксовано його перебування в Сестринівці 30 березня – 5 квітня 1890 р., 2-6 листопада 1890 р. У записі від 13 липня 1891 р. згадується про відвідання Сестринівки без зазначення дати перебування там. 24 березня 1892 р. після роботи в московських архівах, недовгого побуту в Києві (8 днів) М.Грушевський нотує в «Щоденнику»: «З великою радістю виїздив з Москви, а ще з більшою приїхав до Сестринівки. Тут йому добре працювалося до 16 квітня, коли він мусив повертатися до Києва, щоб інтенсивніше готуватися до складання магістерських іспитів. У цьому селі провів він і літо того ж року (за «Щоденником», 3 - 5 липня, 19 липня - 24 серпня), не маючи змоги виїхати до батьків у Владикавказ через епідемію холери на півдні Росії.

Побував він тут не один раз і у 90-х роках: «6 серпня 1892 р., четвер. Оце й Спас – на горі. Чогось він мені дуже тут, в Сестринівці, пам'ятний; перший раз був тут на Спаса, коли, мабуть, чи не 1867 року. Як тільки носили мене в церкву».

Приїздив Михайло до села і в наступні роки: «1 квітня 1893 р., четвер... рано виїхав я в Сестринівку. В Сестринівці було добре, але скоро я заслаб – в п'ятницю було дуже зле, так що й не говорив ... виїхав у середу до Києва. 19 липня 1893 р. неділя. Все вагався я; тільки в п'ятницю одержав телеграму з дому, щоб їхати краще в Сестринівку... В Сестринівку приїхав сьогодні рано».

Приїздив у Сестринівку в 1894 р. двадцятивосьмирічний М.Грушевський, молодий професор Львівського університету, до діда на сповідь. [5, с.19,20].

Останнє побачення Михайла із Сестринівкою відбулося влітку 1895 р. 7 серпня 1895 р. запрошуючи Олександра Кониського відвідати Сестринівку, Михайло писав: «Не віриться мені, щоб Ви приїхали, а варто, на хуторі чудесно ... » [13, с.254].

Історичні джерела свідчать, що Михайло Грушевський мав тісний зв'язок також з іншими місцями на Вінниччині. Першим його науковим трактатом стала невелика за обсягом розвідка «Южнорусские господарские замки в половине XVI века». Досліднику виповнилось тоді 24 роки. Поряд з характеристиками таких замків як Черкаський, Київський, Луцький, Житомирський, автор подає детальний опис замків Східного Поділля – Вінницького і Брацлавського [14, с.28].

За порадою свого вчителя і наставника, професора В. Антоновича (уродженця Вінниччини), молодий дослідник отримує завдання описати історію Барського староства, яка стала його магістерським дослідженням.

Працюючи над темою магістерської роботи, Михайло Грушевський познайомився із вцілілими барськими книгами Київського архіву, з матеріалами Московського та Варшавського архівів. Звичайно ж, учений досліджував «книги барської юрисдикції XVIII ст. і барського магістрату, кам'янецькі і летичівські замкові книги XVI – XVIII ст.», працюючи безпосередньо на місцях. З цією метою влітку 1891 р. дослідник здійснив поїздку до міста Бару та сіл колишнього Барського староства. Оглянувши Бар і його околиці, він записав: «У теперішній Бар порівняно, багатий обширними міськими землями, що здаються в оренду селянам». За свідченням самого Грушевського, він бував в цих краях неодноразово. За сприяння Подільського єпархіального історико-статистичного комітету і священників навколбарських сіл (насамперед йдеться про села: Барські Чемериси, Гармаки, Войнашівка, Поліївку (нині Мирне) та інші Михайло Сергійович мав змогу доповнити відомість про нащадків місцевої шляхти, згаданих у архівах.

Певний час М. Грушевський підтримував зв'язки з відомим польським автором подільської тематики А.Ролле (уродженцем Шаргородщини). Той пообіцяв ученому доступ до приватного архіву В.Гурського в селі Кутюжанах (тепер Муровано-Куриловецький район Вінницької області), де, начебто, зберігався багатий матеріал з історії Барського староства, але через певні причини Грушевському ним покористуватися не вдалося [5, с.20].

Результатом тривалої і кропіткої роботи став захист магістерської дисертації (1894 р.) і видання книги «Барське староство. Історичні нариси XV – XVIII ст.», а також додатку до неї – 2 томи Актів Барського староства.

Також зібраний на Поділлі матеріал дав можливість М.Грушевському підготувати і видати ряд праць краєзнавчого характеру, а саме «Этнографические данные о барской околичной шляхте до конца XVIII века», «Организация старостинского и околичного управления в Барском старостве», «Описание подольских замков», «Экономическое обозрение крестьян на Поднестровье-Галицком в середине XI в.». Цей матеріал сьогодні має особливу цінність, адже є найфундаментальнішою роботою по дослідженню середньовічної історії Східного і західного Поділля, і саме він допомагає місцевим краєзнавцям добирати відомості про заснування, етимологію, суспільний устрій населених пунктів сучасних Барського, Муровано-Куриловецького, Могилів-Подільського та інших районів, території яких входили до Барського староства [19, с.254].

Бував у наших краях відомий український історик і після захисту магістерської роботи, коли працював професором Львівського університету. Ось, що він пише в автобіографії: «Засновуючи в Науковому товаристві імені Шевченка археографічну комісію, я предложив їй план видань, і з того плану забрався до видання люстрації і інвентарів королівщин Західної України XVI ст. ...Для цього відбув я в 1895 р. нову подорож по архівах і, починаючи з 1895 р. видав чотири томи серії: «Джерела до історії України–Руси, що містять люстрації 1564 і 1570 рр. королівщини холеських і подільських. Не всі ці архіви були видані.» Відірваний іншою роботою – головно коло історії України-Руси, я вернувся до архівальних занять потім, збираючи матеріал для огляду суспільного життя України в XV – XVI в...» [5, с.20].

Михайло Сергійович – видатний організатор поступу історичної науки. І на цій ниві він сприяв розвитку історичного поділлязнавства. Він один з керівників Наукового товариства ім. Шевченка, редактор його «Записок», член редакції «Літературно-наукового вісника». На шпальтах цих видань, при сприянні М. Грушевського друкуються красназвачі дослідження вінничан О. Лотоцького, К. Широцького, літературні твори М. Коцюбинського, О. Скорописа-Йолтуховського та інших [11, с.286].

У 1907 р за активної участі Грушевського виникло Українське наукове товариство в Києві, у «Записках» якого також з'являються публікації з історії та культури Вінниччини (зокрема, цілий номер «Записок» був присвячений пам'яті В. Антоновича). В «Літературно-науковому віснику», видання якого М. Грушевський переніс у Київ в 1907 р. друкувалися наші письменники – земляки: Михайло Коцюбинський, Л. Старицька-Черняхівська та інші [4, с.27].

У 1910 р. Михайло Коцюбинський писав уже тоді відому істориком і вченому: «Не бідні ми, коли маємо Вас, щасливі, що живемо разом, що можемо бачити ту дивну гармонію каменяра й архітектора – творця нашого культурного життя та його ідеалів; що ми сучасники благородного серця, могутнього розуму, яких не часто родить наша земля» [4, с.27].

Був Михайло Сергійович Грушевський на Вінниччині і пізніше, збираючи матеріали для головної своєї праці – «Історії України-Руси».

Значне місце в «Історії» належить Східному Поділлі. Автор дав чітку характеристику Подільського регіону, до якого він відносив розселення уличів і тиверців. М. Грушевський докладно висвітлював боротьбу за Поділля між Литвою, Золотою Ордою, Польщею, а також суспільно-політичне, економічне та культурне життя на Східному Поділлі у XIV- XVIII ст.

Велика частка «Історії України-Руси» присвячена козацтву, селянсько-козацьким війнам, повстанням. Тут є багато згадок і про події на Вінниччині.

Перебуваючи навесні 1919 р. в Кам'янці-Подільському він захопився редагуванням газети «Життя Подолія» яку зробив доступною широкому загалу читачів. У червні 1919 р. М. Грушевського було обрано почесним членом Подільського церковного історико-археологічного товариства.

Будучи обраним, після повернення за кордону до складу Академії наук УСРР він очолював секцію історії України і схвально поставився до створеного зокрема у Вінниці кабінету виучування Поділля при Вінницькій філії бібліотеки ВУАН.

Таким чином, у своїх багаточисельних працях батько української історії Михайло Сергійович Грушевський досить ґрунтовно й яскраво відобразив найважливіші питання історії Східного Поділля, які є цінним джерелознавчим матеріалом для подальшого дослідження історії Вінниччини.

Вдячні подільяни бережуть пам'ять про видатного історика зі світовим ім'ям, талановитого політика та громадського діяча. В селі Сестринівка, в місцевій школі, функціонує музей М. Грушевського. У районному центрі – місті Козятин, йому присвячена одна з експозицій музею. У жовтні 2004 р. тут було відкрито пам'ятник Грушевському. Ще раніше у вересні 2001 р., на честь 600-річчя міста, пам'ятник М. Грушевському було відкрито у Барі. Згодом ім'я Михайла Грушевського було присвоєно Барському

педагогічному училищу. Його іменем названо вулиці багатьох населених пунктів Вінниччини [5, с.21].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст. Історіографія. Бібліографія. Матеріали. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
2. Бакалець О., Павліна І. «Барське староство. Історичні нариси XV- XVIII ст.» М. Грушевського як джерело для вивчення грошового обігу в Барському старостві в період пізнього середньовіччя /Бакалець О., І.Павліна // Постать Михайла Грушевського в українській історії / Матеріали III міжрегіональної студентської міжвузівської науково-практичної конф. присв. 141-й річниці із дня народження М.С. Грушевського. –Київ-Вінниця-Бар, 2007. – С.119-135.
3. Бар. Барська земля – крізь призму століть: I Міжнар.наук.-практ. конф., 17 трав. 2008 р., м.Бар / Бар.міськрада, Бар. гуманіт.-пед.коледж ім. Михайла Грушевського [та ін.]; редкол.: М.Ф.Дмитрієнко [та ін.]. - Бар, 2008. – 447 с.
4. Воловик В., Воловик О. Михайло Грушевський – видатний краєзнавець Поділля / В.Воловик, О.Воловик // Україна на шляху до свободи і незалежності / До 130-річчя з дня народження Михайла Грушевського і 5-ої річниці незалежності України/ Матеріали наукової конференції викладачів та студентів історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету. – Вінниця, 1996. – С.26-28.
5. Восколуп В. Михайло Грушевський і Поділля / В.Восколуп // Історична та літературна спадщина Михайла Грушевського / Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції, 29 вересня 2005 р. м. Бар. / Бар. гуманіт.-пед.коледж ім. Михайла Грушевського - Бар, 2005. – С.19-21.
6. Гальчак С.Д. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2011. – 788с.
7. Грушевський М.С. –державотворець, громадський діяч, вчений, публіцист (Матеріали II Регіональної наук. - прак. конф., 28 вересня 2006 р. м. Вінниця / Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, Бар. гуманіт.-пед.коледж ім.Михайла Грушевського. – Вінниця: Книга-Вега, 2006. - 229 с.
8. Грушевський М.Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн./ Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. –К.: Наукова думка, т.4. -1993. – 544 с. /Пам'ятки іст. Думки України.
9. Зінько Ю., Романюк І. Поділля і поділлєзнавство як історико-географічний фактор у творчості М.С. Грушевського / Бар Барська земля – крізь призму століть: I Міжнар. наук.-практ. конф., 17 травня 2008 р., м. Бар, 2008. – С.224-228.
10. Історична та літературна спадщина Михайла Грушевського / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 29 вересня 2005 р. м. Бар / Бар. гуманіт.-пед.коледж ім.Михайла Грушевського. – Бар, 2005. – 246 с.
11. Йолтуховський М. Грушевський і його сподвижники-подоляни /М.Йолтуховський// Бар. Барська земля крізь призму століть: I Міжжнар.наук.-практ. конф. 17 трав. 2008 р., м. Бар, 2008. –С.286-288.
12. Кравець М. Значення праць М.С. Грушевського для вивчення історії Поділля / Тези доповідей десятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1991. – С.3-5.
13. Левчук Л. Село Сестринівка – мала батьківщина М.С. Грушевського / Л.Левчук // Матеріали III Міжнародної конференції «Барська земля Поділля: європейська спадщина на перспективи сталого розвитку» присвяченої 520- річчю виходу у світ праці М.С. Грушевського « Барське староство. Історичні нариси XV- XVIII ст.» ред.кол. Дмитрієнко М.Ф. (голова), - Київ – Бар, 2014. –С.250-254.
14. Мазило І. Деякі питання історії Поділля в працях М.С. Грушевського / І.Мазило // Україна на шляху до свободи і незалежності / До 130 річчя з дні народження Михайла Грушевського і 5-ої річниці незалежності України / /Матеріали наукової конференції

викладачів та студентів історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету. – Вінниця, 1996. – С.28.

15. Матеріали III Міжнар.наук.-практ.конф. «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку» присвяченої 520-річчю х дня народження Бони Сфорца та 120 річчю виходу у світ праці М.С. Грушевського « Барське староство. Історичні нариси XV- XVIII ст.// ред.кол. Дмитрієнко М.Ф. (голова), Бакалець О.А. (відповідальний редактор). - Київ – Бар, 2014. – 349 с.

16. Постать Михайла Грушевського в українській історії / Матеріали III міжрегіональної студентської міжвузівської науково-практичної конф. присв. 141-й річниці із дня народження М.С. Грушевського. – Київ-Вінниця-Бар, 2007. – 156 с.

17. Страшний В. Над Поділлям дух Грушевського витає / В.Страшний // Грушевський М.С. – державотворець, громадській діяч, вчений, публіцист / Матеріали II Регіональної наук.-практ. конф., 28 вересня 2006 р. м. Вінниця: Книга-Вега, 2006. –С.208-215.

18. Україна на шляху до свободи і незалежності / До 130 річчя з дні народження Михайла Грушевського і 5-ої річниці незалежності України / /Матеріали наукової конференції викладачів та студентів історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету. – Вінниця, 1996. – 52 с.

19. Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження): зб.наук.праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 19 травня 2016 р.). –К.: «Міленіум», 2016. -204 с.

20. Харитонова І. З історії сіл Барщини у «Барському старостві» Михайла Грушевського / І.Харитонова // Бар. Барська земля крізь призму століть: I Міжнар.наук.-практ. конф. 17 трав. 2008 р., м. Бар, 2008. –С.286-288.

21. Харитонова І. «Барське староство» - на допомогу історикам-краєзнавцям / І.Харитонова // Постать Михайла Грушевського в українській історії. Матеріали III Міжрегіональної студентської міжвузівської науково-практичної конф. присв. 141-й річниці із дня народження М.С. Грушевського. – Київ-Вінниця-Бар, 2007. – С.142-149.

Романюк І.М. Значение села Сестриновка в жизни «действительного отца нашей истории» Михаила Грушевского

В статье анализируется роль и место семейного гнезда Михаила Грушевского, дорогой его сердцу Сестриновки. Большое внимание уделено изучению подольского края, в частности Винниччины, в работах выдающегося историка. Особенное значение уделено его первым научным поискам, истории Барского староства, а также собранным на Восточном Подолье источникам, которые дали возможность отцу украинской истории (за высказыванием В. Дорошенка) подготовить и выдать целый ряд работ по исследованию истории Восточного и западного Подолья.

Ключевые слова: Сестриновка, Подолье, село, Винниччина, история, источники, наука, М.Грушевский.

Romaniuk I.M. The role of Sestrynivka village in the formation of the personality of Mykhajlo Hrushevsky

Anotation: The article analyzes the role of Hrushevsky family nest, dear to his heart Sestrynivka. Great attention is paid to the study of the Podillia region, in particular Vinnytsia, in the writings of the prominent historian. Special attention is paid to his first scientific research, the history of the Lordly eldership, and assembled on the Eastern Podillia of the sources that gave the chance to the father of Ukrainian history (in the words of V. Doroshenko) to prepare and publish a number of works on the study of the history of Eastern and Western Podillia.

Key words: Sestrynivka, Podillia, village, Vinnytsia, history, sources, science, Mykhajlo Hrushevsky.